

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Львівська політехніка»

РОМАНОВА АЛЬОНА СЕРГІЙВНА

УДК 340.12:111.32

**ЛЮДИНА У ПРИРОДНО-ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ:
ІНТЕЛІГІБЕЛЬНИЙ І СЕНСИБЕЛЬНИЙ ВИМІРИ**

12.00.12 – філософія права

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Львів – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та філософії права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор
Сливка Степан Степанович,
Навчально-науковий інститут права
та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»,
завідувач кафедри теорії та філософії права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Вовк Вікторія Миколаївна,
Національна академія внутрішніх справ,
декан факультету № 3

доктор юридичних наук, професор
Балинська Ольга Михайлівна,
Львівський державний
університет внутрішніх справ,
проректор

доктор юридичних наук, професор
Омельчук Олег Миколайович,
Хмельницький університет управління
та права, ректор

Захист відбудеться «29» грудня 2016 р. о 9-30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19 у Національному університеті «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12, головний корпус, ауд. 226)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «25» листопада 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. П. Бортник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблему буття людини вивчали в контексті традиційних питань про її сутність, сенс життя і взаємодію із суспільством як особистості. Водночас, становлення особистості – тривалий процес, впродовж якого людина набуває соціального і психологічного образу через засвоєння виробничого і духовного досвіду суспільства. Важко констатувати, що саме з цього моменту людина стала особистістю, адже процес особистісного становлення безперервний, а людиною вона є завжди й існує у природно-правовому просторі, свідомо чи несвідомо впливаючи на нього і зазнаючи зворотного впливу.

Тому важливо задекларувати і дослідити «першооснову» – людину, процес особистісного буття якої протікає як постійна боротьба протилежностей між зовнішнім і внутрішнім у її самореалізації й життєдіяльності, а через відсутність в людини певних психолого-психічних властивостей, які дозволяють їй вважатися особистістю, вона не перестає існувати у природно-правовому просторі.

Людина, здійснюючи життєдіяльність в онтологічному просторі, формує внутрішні життєві плани, стратегії й установки на основі норм природно-правового і соціоприродного простору. У кожній із соціальних систем та груп існують приписи, санкції і норми, які висувають стереотипні вимоги до людини незалежно від її індивідуальних особливостей. Ці вимоги й визначають її поведінку в конкретній соціальній системі у формі виконання заданих соціальних функцій і ролей. І тільки від людини залежить, чи зможе вона визначити й закріпити пріоритетним правомірне самоствердження, навіть якщо її оточення буде протилежного спрямування.

У природно-правовому просторі постійно відтворюються стосунки між людьми, що проявляються у психологічному та моральному ставленні людини до людини, до об'єктів її інтересів і потреб. Тут ідеться і про пізнавальну, і про ціннісно-оціночну поведінку людини. Така поведінково-діяльнісна сутність людини зачіпає її духовно-культурну, морально-оціночну, психоемоційну і навіть суспільно-економічну, політичну та інші сфери життєдіяльності, а також є результатом пізнання й усвідомлення власних інтересів, інтересів суспільних груп людей і людської спільноти загалом.

Сьогодні доводить, що немає нічого стабільного, що стосується життєдіяльності людини, навіть ідеал є змінною категорією і залежить від етапів розвитку того чи іншого суспільства. Не можна створити певну модель існування людини у природно-правовому просторі і вважати її ідеалом, адже плин часу вимагає зміни буття людини.

Кожна наукова течія, яка розглядає проблему людини, має специфічне уявлення про її існування і життєдіяльність, взаємодію з іншими людьми. Тому аналізуючи особливості інтелігібельного і сенсибельного вимірів існування людини у природно-правовому просторі, важливо звернути

увагу на проблеми, що стосуються можливості вибору людиною того чи іншого виду поведінки, а також на проблеми самооцінки, системи цінностей та свободи.

Проблемним аспектом дослідження інтелігібельного і сенсигбельного вимірів людини у природно-правовому просторі є особливність врегулювання взаємовідносин людей задля забезпечення правового порядку і гармонії в суспільстві, шляхом підвищення правосвідомості і правової волі як визначального чинника правомірного існування людини. Важливою в цьому процесі є роль держави, як суспільного утворення в межах природно-правового простору.

Фактично, з часу виникнення людства в юридичній науці досі не сформовано єдиного концептуального розуміння взаємовпливу людини, права і держави. Щобільше, філософське осмислення існування людини в природно-правовому просторі триває і зараз. Здійснювати його доцільно на основі інтелігібельного і сенсигбельного вимірів, що дасть змогу всебічно осмислити умоосязні і чуттєві норми, за якими людина самореалізується у природно-правовому просторі.

У дисертації використано теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів та філософів різних періодів становлення філософсько-правової думки, а саме: праці Арістотеля, Ф. Бекона, М. Бердяєва, М. Вебера, Ю. Габермаса, Г. Гегеля, В. Гессена, Т. Гоббса, Г. Гроція, Е. Дюркгейма, Г. Еллінека, А. Камю, І. Канта, Г. Кельзена, Б. Кістяківського, О. Конта, М. Коркунова, Дж. Локка, А. Маслоу, П. Новгородцева, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, В. Соловйова, П. Сорокіна, Г. Спенсера та ін. Їхні наукові судження і світоглядні позиції сприяли формуванню антропологічно-правових теорій, що привертали увагу до людини не тільки як до біологічної істоти, а насамперед як до найвищої цінності в межах буттєвого та соціоприродного простору.

Важливе значення для дисертаційної роботи мали також наукові досягнення таких визначних учених: А. Алексєєва, В. Алексєєва, С. Алексєєва, Д. Андрєєва, К. Бачіашвілі, В. Бєха, В. Бігуна, В. Блюмкіна, Ю. Волкова, О. Гурулева, Е. Ільєнкова, І. Ільїна, В. Казначєєва, Д. Керімова, А. Ковлера, М. Кругова, В. Кушерця, Г. Левіна, В. Лозового, В. Малахова, В. Муляра, О. Мурзи, В. Оксамитного, Л. Петражицького, В. Петрушенка, В. Розіна, Р. Хамітова, Д. Чухвічова, С. Явоненко, які окреслили модель правової картини світу. Їхні наукові концепції сприяли тому, що в межах антропологічної інтерпретації права формується і принципово новий підхід до конструювання сучасних правових норм, де враховано психологічні і біологічні стани людини, її морально-етичні та духовні цінності, конкретні умови, в яких перебуває людина, що вступає у правовідносини.

Антропоцентристський підхід у юриспруденції активно розробляють також філософи й теоретики права сучасності. Чимало цінних ідей містять

праці О. Балинської, В. Бачиніна, В. Вовк, Т. Гарасиміва, В. Грищука, О. Грищук, О. Данільяна, І. Жаровської, В. Ковальчука, А. Козловського, С. Максимова, В. Нерсесянца, О. Омельчука, Л. Петрової, П. Рабіновича, С. Рабіновича, С. Сливки, А. Токарської, В. Ядова та ін.

Не применшуючи ролі та значення праць указаних науковців, зауважено, що сьогодні досі малодослідженими є природно-правова сутність людини у просторі, її природно-правові властивості в державі, визначальні чинники правомірного існування, особливості її природно-правового самоствердження, її праволомної поведінки як порушення нормативно-ціннісних стереотипів природного права.

Саме виокремлення інтелігібельного і сенсигібельного вимірів дозволить окреслити форми гармонійного співіснування людей між собою, а також людини і держави у природно-правовому просторі на основі відчуття позитивного поля держави частиною природно-правового простору, проєкції природно-правового простору на позитивно-правове поле держави і рефлексії позитивно-правового поля держави на природно-правовий простір. Окреслена проблематика зумовила вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації узгоджується з Основними науковими напрямками та найважливішими проблемами фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014–2018 роки, затвердженими постановою Президії НАН України від 20 грудня 2013 р. № 179, а також безпосередньо пов'язана з науководослідною роботою кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка» «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертації – розкрити інтелігібельний і сенсигібельний виміри існування людини у природно-правовому просторі з урахуванням класичних і новітніх наукових підходів.

Для досягнення мети дисертаційної роботи окреслено такі основні задачі:

- узагальнити еволюцію наукової думки та систематизувати концептуальні підходи до розуміння інтелігібельного і сенсигібельного вимірів існування людини у природно-правовому просторі;
- запропонувати методологічний алгоритм пізнання природно-правового існування людини, щоб об'єктивно дослідити окреслену проблему;
- виявити особливості природно-правової сутності людини у просторі на основі її природно-правового становлення;
- продемонструвати науковий підхід до тлумачення природно-феноменологічної сутності права;
- розкрити метафізичну природу права як його самодостатність;

- обґрунтувати природно-правовий простір як ідеальний вимір людського існування;
- розглянути свободу як фундаментальну характеристику буття людини у природно-правовому просторі;
- здійснити класифікацію атиюдів людини у природно-правовому просторі;
- з'ясувати зміст свободної волі як міри можливої самореалізації людини в державі;
- обґрунтувати державу як варіативність соціальної еволюції людини;
- виявити особливості природно-правових властивостей людини в державі;
- проаналізувати форми гармонійного співіснування людини і держави на основі паритету у взаємовідносинах;
- охарактеризувати визначальні чинники правомірного існування людини;
- виявити умови природно-правового самоствердження людини через правомірну поведінку;
- розкрити поняття і форми суспільно-правомірної активності людини;
- обґрунтувати правовий ідеал як регулятор правомірної поведінки людини;
- виявити природно-правові особливості мотивації і стимулювання правомірної поведінки людини;
- обґрунтувати необхідність введення у науковий обіг поняття «праволомна поведінка людини» в контексті порушення нормативно-ціннісних стереотипів природного права;
- здійснити правовий вислід деонтологічної діяльності людини у природно-правовому просторі.

Об'єктом дослідження є природно-правовий простір реалізації людиною інтелігібельних і сенсильбельних онтологічних засад.

Предмет дослідження – інтелігібельний і сенсильбельний виміри закономірності існування людини у природно-правовому просторі.

Методи дослідження вибрано з огляду на задачі, виокремлені в науковій роботі, з урахуванням об'єкта і предмета дисертації. Методологію роботи становлять філософсько-правові підходи та наукові методи, що ґрунтуються на вимогах об'єктивного і всебічного аналізу суспільних явищ правового характеру. Так, *аксіоматичний метод* використано в дослідженні «аксіоми» про те, що праволомна поведінка людини є порушенням нормативно-ціннісних стереотипів природного права (підрозділ 4.6). *Метод сходження від абстрактного до конкретного* під час дослідження правового ідеалу як регулятора правомірної поведінки людини в роботі потрак-

товано як сходження від сенсильного до інтелектуального (від чуттєвого осмислення до раціонального) (підрозділ 4.3). *Метод переведення історичного в логічне* застосовано під час осмислення еволюції наукової думки і концептуальних підходів до розуміння задекларованої проблематики (підрозділ 1.1). *Діалектичний підхід* у роботі використано для аналізу генези формування та розвитку антропологічно-правових процесів і явищ, зокрема природно-правової сутності людини у просторі, її правової поведінки, правового ідеалу, причин і наслідків праволомної її поведінки (підрозділи 1.3, 4.2, 4.3, 4.6). *Метод формалізації* дозволив спростити наукове пізнання у процесі дослідження природно-феноменологічної сутності права (підрозділ 2.1) та метафізичної природи права як його самодостатності (підрозділ 2.2). *Метод емпатії* використано у процесі дослідження атитюдів людини у природно-правовому просторі (підрозділ 2.5); розкриття змісту свободної волі як міри можливої самореалізації людини в державі (підрозділ 3.1); природно-правового самоствердження людини в контексті правомірної поведінки (підрозділ 4.2) та природно-правових особливостей мотивації і стимулювання правомірної поведінки людини (підрозділ 4.5). *Метод асоціативного експерименту* залучено для дослідження природно-правового простору як ідеального виміру людського існування (підрозділ 2.3) та свободи як фундаментальної характеристики буття людини (підрозділ 2.4). За допомогою *методу відображення* було нагромаджено та здійснено подальше кількісне перетворення на нову систему знань фактів щодо природно-правових властивостей людини в державі (підрозділ 3.3), форм гармонійного співіснування людини й держави (підрозділ 3.4). *Системно-структурний метод* використано в процесі дослідження визначальних чинників правомірного існування людини (підрозділ 4.1). Застосування *антропологічного та аксіологічного підходу* дало змогу здійснити правовий вислід деонтологічної діяльності людини у природно-правовому просторі (підрозділ 4.7) та розкрити правовий ідеал як регулятор правомірної поведінки людини (підрозділ 4.4). *За допомогою методу семантичного аналізу* поглиблено розглянуто методологічний алгоритм пізнання природно-правового існування людини (підрозділ 1.2).

3-поміж спеціально-наукових методів використано ще й *соціально-психологічний* – для дослідження розуміння держави як варіативності соціальної еволюції людини (підрозділ 3.2).

У дослідженні також використано закони і *методи аналізу й синтезу, індукції і дедукції, порівняння й узагальнення*. *Метод узагальнення* допоміг сформулювати висновки, відобразити основні положення й результати дослідження. Комплексне використання підходів та методів дало змогу сформулювати низку нових наукових положень і пропозицій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській юридичній науці комплексним моногра-

фічним дослідженням людини у природно-правовому просторі на основі інтелігібельного і сенсильного вимірів.

На підставі результатів дослідження одержано нові наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, зокрема:

вперше:

- запропоновано комплексне дослідження природно-правової сутності людини у просторі на основі її природно-правового становлення, що є множиною онтологічно обґрунтованих метаантропологічних, антропологічних, еволюційних, інтелігібельних і сенсильних установок, які спрямовані на правомірну поведінку людини;

- визначено форми гармонійного співіснування людини і держави на основі паритету у взаємовідносинах: відчуття людиною позитивно-правового поля держави у природно-правовому просторі; проекція людиною природно-правового простору на позитивне поле держави; рефлексія позитивно-правового поля на природно-правовий простір;

- обґрунтовано праволомну поведінку людини як порушення нормативно-ціннісних стереотипів;

- запропоновано методологічний алгоритм пізнання природно-правового існування людини;

удосконалено:

- концептуальні підходи до розуміння людини з погляду її функціонування у природно-правовому просторі;

- основні положення антропології права із зазначенням, що свобода є фундаментальною характеристикою буття людини у природно-правовому просторі;

- видову характеристику атитюдів людини у природно-правовому просторі з виділенням нових критеріїв класифікації;

- класифікацію умов природно-правового самоствердження людини через правомірну поведінку в позитивному полі держави;

- критерії природно-правової мотивації і стимулювання правомірної поведінки людини;

- поняття та форми суспільно-правомірної активності людини;

- правовий вислід деонтологічної діяльності людини у природно-правовому просторі;

набули подальшого розвитку:

- права характеристика свобідної волі як міри можливої самореалізації людини в державі;

- твердження про те, що метафізична природа права є визначальним критерієм його самодостатності;

- науковий підхід до тлумачення природно-феноменологічної сутності права;

- уявлення щодо значущості правосвідомості і правової волі для правомірного існування людини;

- обґрунтування природно-правового простору як ідеального виміру людського існування;
- наукові розвідки щодо природно-правових властивостей людини в державі;
- напрями вдосконалення держави як варіативності соціальної еволюції людини;
- положення щодо правового ідеалу як регулятора правомірної поведінки людини.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що запропоновані й обґрунтовані в дисертації наукові положення, висновки та пропозиції придатні для використання у:

правозастосовній діяльності – для узгоджень практики застосування нормативно-правових актів із загальнолюдськими цінностями, які становлять зміст вимог природного права та оптимізації діяльності працівників правоохоронних органів (акт впровадження у практичну діяльність Головного управління Національної поліції у Львівській області від 24 серпня 2016 р. № 2930/13/07-2016);

науково-дослідній діяльності – для подальшого наукового аналізу філософсько-правових засад становлення людини у природно-правовому просторі та позитивному полі держави, виявлення нових вимог і чинників гармонійного співіснування людини й держави в онтологічному просторі;

педагогічній діяльності – у процесі підготовки підручників, під час викладання в юридичних навчальних закладах таких курсів, як «Філософія права», «Проблеми філософії права», «Антропология права», «Теорія природного права», «Соціологія права», а також відповідних спецкурсів (акт впровадження Національного університету «Львівська політехніка» у навчальний процес від 5 липня 2016 р. № 67-01-1479).

Апробація результатів дисертації. Дисертаційна робота обговорювалася на науково-методичних семінарах і на засіданнях кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового Інституту права та психології НУ «Львівська політехніка».

Окрім цього, основні положення дисертації висвітлено в доповідях і повідомленнях на таких науково-практичних заходах, як: Всеукраїнський круглий стіл «Порівняльне правознавство: загальнотеоретичні та галузеві аспекти» (м. Львів, 22 травня 2009 р.); II Всеукраїнський круглий стіл «Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування» (м. Львів, 10 грудня 2010 р.); II Регіональний круглий стіл «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (м. Львів, 18 лютого 2011 р.); III Всеукраїнський круглий стіл «Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування» (м. Львів, 9 грудня 2011 р.); Міжнародна

науково-практична конференція «Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів правового регулювання» (м. Донецьк, грудень 2012 р.); I Регіональна науково-практична конференція «Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 11 квітня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства» (м. Херсон, 26–27 квітня 2013 р.); VI Міжнародна науково-практична конференція «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Суми, 18–19 травня 2013 р.); II Всеукраїнська науково-практична конференція «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 12 червня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу» (м. Херсон, 14–15 червня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики» (м. Одеса, 4–5 жовтня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Права та обов'язки людини у сучасному світі» (м. Одеса, 6–7 грудня 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (м. Дніпропетровськ, 27–28 грудня 2013 р.); III Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы современной науки в 21 веке» (г. Махачкала, 28 декабря 2013 р.); Medzinarodna vedecka konferencia «Ludske a obcianske prava a slobody: mechanizmus ich implementacie a ochrany v roznych odvetviach prava» (Bratislava, Slovenska republika, 19–20 septembra 2014 г.); Міжнародна науково-практична конференція «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Дніпропетровськ, 7–8 листопада 2014 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Другі Таврійські юридичні наукові читання» (м. Сімферополь, 7–8 листопада 2014 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Тенденції та пріоритети реформування законодавства України» (м. Херсон, 12–13 грудня 2014 р.); IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 27 травня 2015 р.); Международная научно-практическая конференция «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов» (г. Кишинёв, 7–8 ноября 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 23–24 січня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Кривий Ріг, 30–31 січня 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Право і держава: проблеми розвитку і взаємодії у XXI ст.» (м. Запоріжжя, 30–31 січня 2015 р.); Науково-практична конференція «Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в

контексті євроінтеграції» (м. Львів, 8–9 лютого 2016 р.); Medzinarodna vedecka konferencija «Pravna veda a prax v tretom tisícročí» (Kosice, Slovenska republika, 27–28 februar 2015 г.); III Науково-практична конференція «Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 11 квітня 2016 р.); II Науково-практична конференція «Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 16 квітня 2015 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Історія і сучасність філософії права: до 190-річчя від дня народження Памфіла Юркевича» (м. Львів, 19 травня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладено в одноосібній монографії та в 54 публікаціях, з них 1 монографія, 25 наукових статей, 20 з яких – у журналах і збірниках, що входять до переліку фахових наукових видань України, зокрема й до міжнародних наукометричних баз «Web of science», «Index Copernicus»; 5 статей – у періодичних іноземних виданнях (Республіка Молдова), а також у 28 тезах виступів на науково-практичних заходах.

Обсяг і структура дисертації. Структура й обсяг дисертаційної роботи обумовлені метою, задачами та предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, що поділені на дев'ятнадцять підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 417 сторінок, із них 368 сторінок основного тексту. Список використаних джерел – 49 сторінок (654 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, з'ясовано стан дослідження проблеми, на розв'язання якої спрямовується науковий пошук, зазначено зв'язок роботи з науковими планами, визначено мету, задачі, об'єкт та предмет дослідження, його наукову новизну і положення, винесені на захист.

Розділ 1 «Методологія існування людини у природно-правовому просторі» складається з трьох підрозділів, у яких проаналізовано еволюцію наукової думки та концептуальних підходів до розуміння задекларованої проблематики, запропоновано методологічний алгоритм пізнання природно-правового існування людини, а також розкрито природно-правову сутність людини у просторі.

У *підрозділі 1.1 «Еволюція наукової думки і концептуальних підходів до розуміння задекларованої проблематики»* з'ясовано, що філософсько-антропологічні вчення (вітчизняні і зарубіжні), на які спираються юридична антропологія і філософія права, завжди тяжіли до розуміння людини на рівні її відносної або абсолютної самостійності і незалежності від об'єктивних сфер буття, зокрема правової реальності як першооснови, що творчо впливає на них і формує їх.

Вказано, що існує колективістська (спрямована на вивчення колективних суб'єктів правової культури – народів, етнічних спільностей, соціальних груп) та індивідуалістична (налаштована на аналіз правового буття людини в сучасному і традиційному суспільстві) парадигми правового людинорозуміння, для яких важливим є перехід від суто юридичного позитивістського підходу до антропологічного.

Аргументовано, що первинною ланкою міркувань в антропологічній парадигмі пізнання права і природно-правового простору є ірраціональне начало права. Воно спрямоване на руйнування програми «подолання метафізики», а також на визнання плюралізму, релятивізму і конвенціоналізму в уявленні про методологічні стандарти і філософські уявлення про дійсність. У такій парадигмі не тільки визнається неповноцінність й односторонність раціональних методів дослідження права, а й відбувається переорієнтація правової проблематики з вивчення логіко-методологічних проблем на дослідження світоглядних основ правового життя суспільства. Саме таким змістом наділені праці сучасних дослідників не тільки у сфері філософії права, а й у загальній теорії держави і права.

Наголошено, що у правовій антропології багатогранну правову реальність пізнають через людину, яка перебуває в різноманітних зв'язках з правом. Людина тут розглядається як універсум, і її пізнання за допомогою права безмежне, оскільки світ права розвивається разом з людиною. До того ж в усі часи розвитку людства у правовій традиції принцип людинолюбства домінував над принципом законності.

У підрозділі 1.2 «*Методологічний алгоритм пізнання природно-правового існування людини*» визначено методологічне підґрунтя дисертації. Зокрема, окреслено залежність методології дослідження від його об'єкта, предмета, поставлених задач. Розглянуто логічні зв'язки в системі уявлень про людину як особистість у природно-правовому просторі, які розкриваються під час аналізу умоосязних законів буття людини у природно-правовому просторі, а також чуттєвої здатності людини усвідомити позитивно-правове поле держави.

Подано авторське бачення методологічного алгоритму осмислення існування людини у природно-правовому просторі як множини онтологічно обґрунтованих мегаантропологічних, антропологічних, еволюційних, інтелегібельних і сенсигельних методологічних установок з індивідуальними методами й методиками реалізації, які спрямовані на дослідження правової поведінки людини у просторі.

Доведено, що за таких умов у вказаному методологічному алгоритмі доцільно виокремити:

- а) методологічний розум (наукове пізнання через свідомість);
- б) методологічні почуття (пізнання через підсвідомість).

Достовірність наукових результатів підтверджується аргументами, отриманими шляхом застосування філософських, загальнонаукових і спеціально-

наукових методів. Зокрема, аксіоматичний метод використано в дослідженні правових «аксіом»; діалектичний – задля визначення понятійно-категорійного апарату дослідження; метод сходження від абстрактного до конкретного застосовано в контексті сходження від сенсильного до інтелігібельного (від чуттєвого пізнання предмета дослідження до раціонального осмислення); метод відображення – для нагромадження й подальшого кількісного перетворення фактів, що стосуються порушеної проблеми; метод емпатії – під час дослідження людини у природно-правовому просторі за «особистою аналогією».

Задіяно також методи екстраполяції, семантичного аналізу, аксіологічний, антропологічний, феноменологічний, аналізу і синтезу, індукції й дедукції, порівняння й узагальнення.

У підрозділі 1.3 «Природно-правова сутність людини у просторі» обґрунтовано, що основною ідеєю і метою функціонування природно-правового простору, беззаперечно, є забезпечення гармонійного існування людини в межах цього простору і реалізація її потреб та невід’ємних природних прав.

Аргументовано, що права людини є основою природно-правового простору, тобто цей простір «існує» як певна міра дотримання прав людини, що дані їй від природи, а також як «міра» істинності і відповідності поведінки людини нормам буттєвого простору. Людина в буттєвому і природно-правовому просторі наділена автономією, що полягає в пріоритеті її суб’єктивних прав. Під час морального і духовного становлення людини на основі норм природного права має вироблятися розуміння природно-правових засад, що стають стрижнем поведінкових актів у всіх сферах життєдіяльності людини. При цьому в ролі регулятора поведінки виступають, як правило, лише ті принципи і норми, які людина не тільки засвоїла, а й перетворила на елементи індивідуальної свідомості, на особисті переконання, на практичні навички і звички.

Доведено, що для розкриття природи людини важливо розуміти, що людина ніколи не сформується як така і не розкриється для світу без стійкого відчуття внутрішньої свободи, тобто свободи від будь-яких ідеологічних догм. І саме цей вид свободи людини у природно-правовому просторі чи не найбільше впливає на вибір і право вибору особливостей власної поведінки. За умови недостатньої внутрішньої свободи зростання якісного показника внутрішнього світу людини зведеться до мінімуму, адже наскільки гармонійним і невимушеним є внутрішнє осмислення і перетворення людиною навколишньої дійсності, настільки повно вона зможе осмислити і втілити в життя норми природного права, а якщо не буде так званого внутрішнього розуміння, то ніщо не змусить людину до певних дій і вчинків.

Розділ 2 «Інтелігібельні закони буття людини у природно-правовому просторі» містить п’ять підрозділів, у яких розкрито інтелігібельний вимір феноменологічної сутності та метафізичних властивостей права, а також свободу як основу буття людини у природно-правовому просторі.

У підрозділі 2.1 «Природно-феноменологічна сутність права» розглянуто феномен праворозуміння, що є важливим методологічним кроком, адже

сама постановка питання про те, де може відображатися правосвідомість людини, її місце і значення у природно-правовому просторі автоматично окреслює коло подальшого аналізу. Це, власне, правові теорії і філософсько-правові системи, які в явній або латентній формі містять уявлення про природу права.

Доведено, що праворозуміння – це складне комплексне явище, яке, будучи відображенням феномену права як природного явища крізь призму свідомості, містить уявлення про природу права і про право як явище природи.

Висвітлено історичну динаміку природно-правових концепцій щодо співвідношення «штучного» і «природного» у феноменологічній природі права, яка була в центрі уваги античних авторів, їх численних послідовників та представників філософсько-правових наукових шкіл сучасності. Така динаміка є відкритою й актуальною донині, будучи вираженою головно у двох протилежних концепціях праворозуміння – «природного» і «позитивного» права.

У *підрозділі 2.2 «Метафізична природа права як його самодостатність»* розглянуто основні ідеї метафізичної природи права, що ґрунтуються на кантівських постулатах свободи людини – її свободній волі, яка визначає сенс моральної незалежності та автономії особистості, її здатності і праві самій встановлювати правила належного та дотримуватися їх без будь-якого зовнішнього примусу і тиску, що сприяє повсякдному визнанню й поступовому утвердженню ідей панування права, принципів свободи, рівності і самостійності людської особистості.

Узагальнено результати досліджень права в межах гегелівських філософських способів трактування природного права (емпіричний, формальний та абсолютний), акцентовано на тому, що метафізична природа права окреслюється трьома основними ступенями діалектичного розвитку духу, а саме суб'єктивним, об'єктивним та абсолютним. У гегелівській філософії об'єктивного духу відносини права і свободи опосередковуються свободою в усіх перипетіях діалектичного розвитку ідеї права. Право у своєму первісному, природному значенні є нічим іншим, як необхідною формою духовного буття людини, воно вказує ту міру рівної вільної самостійності кожного, при якій тільки й можливе на землі духовне життя.

У *підрозділі 2.3 «Природно-правовий простір як ідеальний вимір людського існування»* проаналізовано поняття «природно-правовий простір», що є генезисом трьох ключових самостійних елементів: «природа», «право» і «простір».

Обґрунтовано, що природно-правовий простір має такі характеристики:
– об'єктивна форма організації соціального буття, об'єктивна реальність, яка існує незалежно від людини та її свідомості і дана нам самим

світом (природою, Богом). Природно-правовий простір як об'єктивна реальність є незалежним від волі, бажань, думок окремих суб'єктів права;

– форма існування соціального буття права. Природно-правовий простір, будучи формою існування вищого структурного рівня організації буття права, є основним механізмом підтримки соціальних зв'язків і відносин;

– складова онтологічного простору, що ґрунтується на релігійних, метафізичних та аксіологічних чинниках, які забезпечують його взаємодію із соціоприродним простором, та спрямовує свій вплив на усіх, без винятку, суб'єктів права. За допомогою норм природно-правового простору, в межах онтологічного простору, встановлюються стабільність у суспільстві, правопорядок і законність.

Наголошено, що формування міжнародного загальнолюдського гуманітарного права – права всього світового (планетарного) співтовариства на основі норм природно-правового простору, продиктоване об'єктивною необхідністю запобігти порушенням прав і свобод людини, приниженню людської гідності – тих основ існування на Землі, які роблять людину людиною в повному розумінні цього слова, а також потребою формування більш досконалого, безпечного і справедливого світу, ніж той, в якому ми живемо.

У підрозділі 2.4 «Свобода як фундаментальна характеристика буття людини у природно-правовому просторі» обґрунтовано положення про те, що поняття свободи людини в природно-правовому просторі охоплює щонайменше дві основні категорії: об'єктивна свобода, як можливість людини усвідомити зовнішню, об'єктивну необхідність певного варіанта поведінки і діяти відповідно до неї, з огляду на природно-правові норми (це така свобода вибору, коли людина, маючи інформацію про значення і наслідки того чи іншого вчинку, вибирає варіант поведінки, що відповідає умовам зовнішнього, навколишнього світу), і суб'єктивна свобода людини, яка виражається в передбаченні безпосередніх і віддалених результатів діяльності та бажанні їх настання. Суб'єктивно вільна людина не лише діє відповідно до необхідності, а й передбачає наслідки, усвідомлює співзвучність вимог об'єктивної соціальної необхідності власним інтересам, а тому активно прагне досягти таких результатів.

Суб'єктивні спонукання людини, прагнення до повної незалежності і безумовного задоволення своїх інтересів суперечать самому факту наявності об'єктивної необхідності. Із цієї суперечності народжується діалектично єдиний стан свободи як характеристики активного стану людини у природно-правовому просторі.

Акцентовано, що свобода у природно-правовому просторі як першооснова людського існування породжує свободу людини як члена суспільства. Тобто свобода людини в природно-правовому просторі не є чимось абстрактним, відірваним від реального світу. Вона враховує і об'єктивні, і суб'єктивні умови життя суспільства, насамперед, основні закономірності розвитку буттєвого простору. Це і є основний зв'язок між людиною, правом і свободою.

Людина народжується в природному стані свободи. Важливо цю природну свободу втілити в соціоприродний простір, щоб на її вихідних критеріях будувалося державне суспільство, щоб людина не відчувала, що існує відмінність між природно-правовою свободою і свободою, яку «диктує» держава.

У підрозділі 2.5 «Атитюди людини у природно-правовому просторі» доведено доцільність послуговуватися терміном «атитюд», на відміну від «установка», тому що установка – це готовність до виконання певної діяльності, спрямованої на задоволення конкретних потреб в умовах конкретного середовища, а атитюд – це внутрішній стан готовності людини до дії, що передусім поведінці, тобто психологічний стан свідомості індивіда щодо деякої соціальної цінності.

Виокремлено основні компоненти структури атитюда: когнітивний (пізнавальний), афективний (емоційний) та конативний (поведінковий). Це дає підстави розглядати його одночасно як знання суб'єкта про предмет і як емоційну оцінку та програму дій щодо конкретного об'єкта.

Атитюди людини можуть бути правові (правомірні і неправомірні). А коли говорять про атитюди людини в природно-правовому просторі, то йдеться, насамперед, про суспільні цінності людини (мораль, право, культуру тощо), як основу класифікації атитюдів, які й визначають їх спрямованість і є їх важливими ознаками.

Наголошено на тому, що атитюд людини набуває також деонтичного характеру, оскільки додає соціальній орієнтації людини глибокого особистісного сенсу, адже відіграє роль специфічного, психологічного та ідеологічного механізму, що виявляє і формує активне (людина вибирає) ставлення до суспільних норм і цінностей.

В основі формування правового атитюда людини лежить різноманітна сукупність чинників соціальної та психологічної дійсності. Саме на основі потреб і знань про світ виникає соціально-ціннісна орієнтація у формі соціальних атитюдів та оцінок.

Розділ 3 «Сенсбельна здатність людини усвідомити позитивно-правове поле держави» складається з чотирьох підрозділів, у яких розкрито сенсбельний вимір форм, властивостей та міри самореалізації людини в позитивно-правовому полі держави на основі норм природно-правового простору.

У підрозділі 3.1 «Свобідна воля як міра можливої самореалізації людини в державі» аргументовано, що за умови генерації середовищем свободи формується особистість, для якої свобода є цінністю, а проблема свободної волі зводиться до питання про те, чи людина у своїх діях самовизначена або детермінована.

Доведено необхідність розрізняти свободу в соціальному сенсі, як створене самою ж людиною буття, і свободну волю як момент психіки, що є ідеальним моментом, адже свободна воля (і в цьому її принципова особли-

вість) проявляється у цілеспрямованій і вибірковій діяльності людини, основаній на її особистій оцінці, «трактуванні» ситуації, в якій вона перебуває.

Свобідна воля людини в державі, що є складовою природно-правового простору, – це вибір власної діяльності й активність людини, в основі якої лежать потреби, цілі й мотиви особи, зумовлені її здібностями, рівнем її розвитку і суб'єктивним баченням життєвої ситуації.

Зазначено, що філософсько-правове розуміння свободи людини в державі як активності та свободної волі в її діяльності орієнтує на дотримання визначених суспільством обов'язків. З погляду філософії права, юридичної антропології, людина як істота природно-біологічна об'єктивно потребує зовнішніх обмежень, щоправда, на рівні координаційного спрямування і гармонійного розвитку. І саме соціальні інститути покликані забезпечити умови розвитку свободи діяльності та самоствердження людини в державі, що забезпечить її самоствердження у природно-правовому та онтологічному просторі.

У підрозділі 3.2 «Держава як варіативність соціальної еволюції людини» обґрунтовано, що методологія юридично-антропологічної науки має орієнтувати на використання державою у своїй діяльності антропологічного критерію, суть якого полягає в обліку особистісних фізичних і фізіологічних особливостей людини в повній їх єдності. Цей критерій вимагає встановлення того, наскільки ті чи інші рішення держави відповідатимуть невід'ємним фізичним і психічно-психологічним константам людини, її природній соціальній діяльності.

Доведено, що сьогодення вимагає змін в усталених поглядах на відносини людини і держави, а саме, розуміння того, що шлях до нового типу цих відносин лежить у площині розширення свободи та використання особистих прав. Важливо осмислювати проблематику поза позитивно-правовою площиною, переходячи у природно-правову. Гіпертрофія прав і свобод людини, що не супроводжується акцентуванням на обов'язках і відповідальності, несе небезпеку розпаду громадянського суспільства, тобто найважливішої компоненти правової держави.

Зазначено, що єдиною надійним критерієм правової держави є взаємна відповідальність держави і громадянина. Водночас, це й основа збереження позитивно-правового поля, що, своєю чергою, забезпечить цілісну гармонію природно-правового простору. Адже гармонійне існування «цілого», у нашому випадку природно-правового простору, складається з елементів, які, на перший погляд, можуть видатися ніби й неважливими. Так, захист Батьківщини – це ніщо інше, як виконання людиною свого природно-правового обов'язку дбати про збереження гармонії у Всесвіті, що досягається завдяки гармонійному стану державно-правового простору кожної країни.

Порушення балансу в структурі прав і свобод, відповідальності й обов'язку на користь перших призводить до порушення принципу поєднання суспільних й особистих інтересів, є одним із чинників, що призводить до підміни принципів демократії правами і свободами громадян, до розпаду

громадянського суспільства, створюючи загрозу існуванню і розвитку правової держави, і як наслідок, до порушення природно-правового балансу існування держави як варіативності соціальної еволюції людини.

У підрозділі 3.3 «Природно-правові властивості людини в державі» наголошено, що у властивостях суб'єкта чи об'єкта відображається не тільки їх внутрішня сутність, а й системи зв'язків і відносини, у яких вони функціонують.

Однією з центральних етичних проблем є моральні властивості людини. Мораль настільки тісно пов'язана із соціальним буттям людини, що деякі моральні норми й оцінки зумовлюються природними властивостями, частина яких є корисними для суспільства і заслуговують підтримки, однак є й такі, що можуть негативно впливати на соціальну поведінку людини.

Аргументовано, що взаємодоповнюваність права і моралі у властивостях людини не є проявом неподільності цих систем. Синкретичність у їх взаємодії існувала на ранніх етапах розвитку і характеризувалася змішаністю функцій права і моралі. Взаємодоповнюваність виникає як ознака співвідношення досить зрілих, самостійних систем, які діють спільно через необхідність додаткового посилення вимог однієї нормативно-ціннісної системи установками іншої. При цьому право і мораль діють за допомогою своїх специфічних засобів, що не дублюють один одного. Тому морально-правовий, максимально наближений до природно-правового, зміст властивостей людини – це не прояв недостатньої диференційованості, а сутнісна і стійка ознака.

Обґрунтовано поділ природно-правових властивостей існування людини в державі на чотири групи: 1) соціально обумовлені (моральні, політичні, громадянські, класові, національні тощо); 2) біологічно обумовлені (інстинкти, темперамент, найелементарніші потреби); 3) властивості, набуті особистим досвідом (знання, навички, культура, звички); 4) властивості, що визначаються особливостями індивідуальної психіки (форма відображення).

Доведено, що серед природно-правових властивостей людини чимало таких, які виникають ніби на «стику» права з іншими формами суспільної свідомості і з такими найважливішими феноменами суспільної та індивідуальної свідомості, як мораль, світогляд, ідеали, ціннісні орієнтири людини. Внаслідок взаємодії права із цими духовними явищами і виникають позитивні й негативні природно-правові властивості, ідейно-правові властивості людини в державі, а також властивості, що характеризують ставлення до суспільного блага, права, закону, влади тощо.

Такі властивості людини, як громадянська позиція, патріотизм, свідомість, волелюбність тощо, посідають особливе місце в індивідуальній свідомості. У них відображається та провідна роль, яку відіграють у житті людини її світогляд та ідеали, погляди і переконання.

Вагоме місце в системі природно-правових властивостей людини займають ті, які характеризують ставлення до суспільного блага, права, закону, влади (почуття обов'язку, відповідальність, законслухняність, порядність). Властивістю, близькою до усвідомлення обов'язку, є свідомість і почуття відповідальності, як внутрішній правовий стан людини.

Людину, що виробила в собі відповідний суспільним інтересам і зразкам комплекс правових цінностей, уявлень про зміст правових принципів, про належне і заборонене в поведінці та послідовно реалізує їх у своїй діяльності, суспільство оцінює як розвинену в правовому сенсі і таку, що розвиває свої природно-правові властивості.

У підрозділі 3.4 «*Форми гармонійного співіснування людини і держави*» проаналізовано сучасну ідеологію держави, що ґрунтується на культивуванні правової домінанти в суспільному й державному житті.

Зазначено, що важливо, аби держава «відштовхувалася» від природно-правових ідей формування та функціонування суспільства і на їх основі «творила» позитивне право, адже причиною несприйняття або ж неналежного сприйняття населенням якоїсь держави позитивного права є його відмежування як нормативної системи від власної природної і моральної основи.

Новою тенденцією збереження гармонійної цілісності природно-правового простору є глобалізаційні процеси щодо позитивно-правових полів, тісно пов'язані з глобалізацією соціального простору в межах соціоприродного. Загострення глобальних проблем, таких як тероризм, зміцнення миру, біженці, екологія, призводить до ситуації, коли безпека особистості, як невіддільна умова безпеки життя в природно-правовому просторі, не гарантується, і завдання її гарантування є проблемою всього людства. При цьому головним об'єктом безпеки стає людина – її права і свободи.

Відносини «людина – держава» в ідеалі мають бути паритетні, хоча морально і психологічно людина визнається первинною цінністю.

Доведено, що основними моделями взаємодії людини і держави є: 1) антагонізм у взаєминах, що допускає відкритий конфлікт між сторонами (наприклад, невдоволення панівною ідеологією держави, дисидентство); 2) конформізм (пасивне прийняття людиною вже наявного ладу в державі); 3) паритет у взаємовідносинах (держава не відчужує, не примушує і не «ламає» людину, а здійснює взаємодію через правові та моральні регулятори).

Ідеальними формами співіснування людини і держави є громадянське суспільство і правова держава, що є основою буття людини на певному етапі розвитку людської цивілізації.

Розділ 4 «Філософія поведінки людини у природно-правовому просторі» складається зі семи підрозділів.

У підрозділі 4.1 «*Визначальні чинники правомірності існування людини*» обґрунтовано підхід, за яким поведінка людини у природно-правовому просторі визначається правосвідомістю і правовою волею, що поєднують в собі

здатність людини до освоєння світу через критерії істини, добра і гармонії та є визначальними чинниками правомірного існування людини.

Основні цінності правосвідомості – законність, справедливість, рівноправ'я, нерозривний зв'язок прав та обов'язків, відповідальність за порушення норм (природних чи позитивних), поєднання методів переконання і примусу – передбачають право на свободу, працю, життя, щастя тощо. Саме ці цінності беруть участь в детермінації правомірної поведінки.

Акцентовано увагу на співвідношенні правової і моральної свідомості як детермінант і регуляторів правомірної поведінки. Виокремлено такі рівні ціннісного ставлення суб'єкта до дійсності: значуще (оцінка), належне (норма) і бажане (ідеал).

Правова воля є детермінантою і регулятором поведінки людини у природно-правому просторі. Правові цінності – необхідне специфічне усвідомлення, «підсумування» відносин між людьми і соціоприродних вимог, що впливають з них. Правова воля не тільки пасивно відображає правову реальність, а й активно, безпосередньо, в силу своїх іманентних властивостей, бере участь у процесах детермінації і регуляції поведінки людини і в соціоприродному, і в природно-правовому просторі.

У підрозділі 4.2 «Природно-правове самоствердження людини в контексті правомірної поведінки» обґрунтовано самоствердження людини як досягнення нею суб'єктивного вдоволення результатом і (або) процесом самореалізації, тобто прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей.

Зазначено, що критерієм визначення ступеня правомірності слугує ступінь відповідності реальних дій і вчинків людей закладеним у нормах позитивного і природного права поведінковим моделям, а отже, правомірну поведінку можна визначити як таку, що повністю узгоджується з усіма вимогами норм буттєвого, соціоприродного, природно-правового простору та позитивно-правового поля.

Найдоцільніше під час характеристики правомірної поведінки, як видається, опиратися на підходи до права, де право не розчиняється в законі, а розглядається як самостійна цінність: природно-правовий, соціологічний, історичний, психологічний підходи тощо.

Соціальне значення правомірної поведінки визначається двома основними чинниками: її джерелами і призначенням та її наслідками для суспільства і людини. В обох випадках правомірна поведінка постає як така, що у своїй основі адекватна суспільному способу життя, корисна для розвитку суспільних відносин, сприяє гармонійному розвитку людини. Правомірна поведінка людини розглядається як суспільно корисна діяльність, спрямована на задоволення природно-правових, суспільних та особистих інтересів людини, цінностей і цілей її існування в природно-правовому просторі.

За природно-правовою теорією, будь-яка поведінка буде правомірною, якщо людина, реалізуючи свої природні права, не порушуватиме аналогічних прав інших осіб.

Доведено, що з природно-правової позиції коректніше говорити не про корисність правомірної поведінки, а про її соціальну цінність. Соціальна цінність правомірної поведінки полягає в тому, що вона виступає складовою частиною цивілізованого спілкування, оснований на взаєморозумінні, повазі прав і свобод іншої людини. Якщо діяння не суперечить нормам природно-правового простору – отже, воно вже має соціальну цінність.

Акцентовано на тому, що, незважаючи на усвідомленість більшості правомірних діянь, навіть у свідомій вольовій поведінці є елементи несвідомого. Це не означає, що право може врегульовувати несвідомі вчинки людини. Правовий вплив чиниться тільки на вольову діяльність, що складається з таких дій, які людина вчиняє з власної волі, відповідно до своїх бажань і рішень, на основі внутрішнього переконання та свобідної волі.

Важливим аспектом правомірної поведінки є здатність спричинювати певні наслідки – і юридичні, і природно-правові «реакції» буттєвого простору (так званий «закон бумеранга»).

На основі аналізу основних філософсько-правових підходів правомірну поведінку людини означено як поведінку, що виражається в її взаємовідносинах з іншими людьми та обмежується їхніми правами і свободами, яка не суперечить (відповідає) позитивному праву і нормам природного права, що визнаються справедливими в конкретному суспільстві в певний час. Правомірна поведінка не просто усвідомлена і вольова, а перебуває під реальним або потенційним контролем свідомості і волі людини.

У підрозділі 4.3 «Поняття і форми суспільно-правомірної активності людини» доведено, що суспільно-правомірна активність людини ґрунтується на її волі, процес формування якої складається з трьох етапів: 1) поява потягу (нечітко усвідомлена потреба); 2) виникнення бажань (усвідомлена потреба); 3) поява намірів.

Суспільно-правомірна активність людини як діяльне її ставлення до світу, здатність до суспільних перетворень матеріального й духовного середовища в процесі осмислення, засвоєння і перетворення суспільного досвіду людства є високим рівнем правомірної поведінки. В активності людини втілюються властиві їй моральні цінності, які визначають характер її поведінки.

Зазначено, що активні дії можуть мати позитивну і негативну мету, суспільно корисну й асоціальну спрямованість, тому реальною ознакою, за якою можемо оцінювати суспільно-правомірну активність людини у природно-правовому просторі, є також суспільно дієві факти, тобто вчинки людини і їх мотиви. Сутність суспільно-правомірної активності людини розкривається в тому, що вона полягає в єдності реальних помислів і почуттів людини

з її діями. Реальній активності та поведінці конкретних людей завжди передує робота їхньої свідомості, як вищої «внутрішньої» активності.

Обґрунтовано суспільно-правомірну активність людини як вищий ступінь інтеріоризації (становлення форми психіки завдяки освоєнню людських цінностей) реального буття у внутрішній стан людини, що викликає ініціативні й активні дії, спрямовані на позитивну зміну суспільно значущих об'єктів (природного світу, суспільства, а також самої людини).

Суспільно-правомірна активність людини у сфері правового регулювання залежить від формування і змістоутворювальних мотивів, і мотивів-стимулів, де основну роль відіграють перші мотиви, оскільки вони впливають на загальну спрямованість поведінки людини.

Переконання людини, основані на високих моральних критеріях обов'язку, відповідальності та совісті, стають найважливішою спонукальною силою активної суспільно-правомірної поведінки людини в природно-правовому просторі.

У підрозділі 4.4 «Правовий ідеал як регулятор правомірної поведінки людини» проаналізовано правовий ідеал, у змісті якого фіксується граничне філософсько-правове знання про сутність права.

Аргументовано, що концентрованим втіленням правової ідеології є правовий ідеал, унікальність якого зумовлена подвійною природою регулювальних властивостей, що його детермінують, а саме те, що правовий ідеал – це мета діяльності людини, як суб'єкта права, що досягається правомірністю поведінки. Особливість цієї мети полягає в тому, що вона містить уявлення про досконалість того взірця правового життя суспільства, який формує для себе людина (знання-опис), також це цілісний досконалий образ, тобто в нього входять знання не тільки про досконалу систему правових норм, а й про досконалі правовідносини, правомірну діяльність та правосвідомість, тобто досконалі правові умови існування людини у природно-правовому просторі.

Узагальнено логіку діяльнісного підходу, за яким правовий ідеал – це не вічний, незмінний зразок, наділений сукупністю властивостей, а, як феномен культури, це процес руху до цього зразка. Правомірна поведінка допомагає людині досягнути правового ідеалу, вказує, в якому напрямку їй рухатися, у який спосіб усунути ті суперечності між умоглядним (ґрунтується на спогляданні, абстрактному уявленні про дійсність) суб'єктивним образом та наявною недосконалою правовою реальністю.

Доведено, що в кожному конкретному суспільстві функціонує система правових ідеалів. Ці ідеали можна класифікувати за різними критеріями:

1) за суб'єктом (правові ідеали людини, суспільних об'єднань);

2) за ступенем розвитку творчого начала (продуктивні і репродуктивні). Репродуктивний ідеал – це ідеалізований і зведений в абсолютистський образ конкретного реального правового життя суспільства. Продуктивний ідеал – це такий образ бажаної правової системи, який виходить за межі наявної право-

вої дійсності. З одного боку, саме в такому ідеалі містяться передумови для реальної правомірної поведінки людини, а з іншого – саме вона є кінцевою метою правомірної активності;

3) за формою вираження – повсякденні і концептуальні;

4) за ставленням до дійсності – реальні ідеали й ідеали-фікції.

Наведено типові ситуації, коли правовий ідеал виступає безпосереднім регулятором правомірної поведінки.

У підрозділі 4.5 «Природно-правові особливості мотивації і стимулювання правомірної поведінки людини» обґрунтовано, що мотив, як спонукальна причина і зацікавленість в чомусь, виражає ставлення людини до об'єктивної дійсності, містить категорії потреб, цілей, інтересів, а також емоційні і раціональні моменти. Тільки враховуючи особливості мотивів, якими керується людина у своїй поведінці, можна зрозуміти справжній характер правової поведінки. Мотиви можна поділити на стримувальні (стримують активність, яка може зашкодити людині) і спонукальні (зумовлюють активність людини, її поведінку).

Обґрунтовано, що права мотивація має свої особливості, пов'язані з дією норм права на свідомість людини. Її можна визначити як сукупність усвідомлюваних і неусвідомлюваних спонукань, що формуються під впливом норм права і, власне, внутрішніх інтересів, потреб людини.

Доведено, що найбільше впливають на мотиви людини стимули. Правовий стимул тільки тоді стає спонукальною силою, коли зачіпає інтереси суб'єкта і перетворюється на його мотиви. Мета правових стимулів полягає в тому, щоб викликати мотивацію, спрямовану на активну правомірну поведінку, на високий результат дій, на забезпечення свободи людини, на прояв її ініціативи, творчого розвитку особистості.

Зазначено, що правовому стимулюванню властиві такі ознаки: а) проявляється як сукупність логічно послідовних взаємопов'язаних дій; б) передбачає вплив на інтереси людини; в) наділене позитивним характером; г) здійснюється шляхом встановлення системи стимулювальних засобів у певних організаційно-правових формах; д) ґрунтується суто на добровільному виборі варіанта альтернативної поведінки самою людиною; е) приводить до суспільно активної поведінки людини; ж) поєднує в собі обіцянку надання блага і факт його отримання як комплексний процес.

На відміну від норми позитивного права, норма природного права є мірилом конкретних природних якостей самої людини, мірою її готовності до самореалізації у природно-правовому просторі. Правомірна поведінка, що формується під впливом природно-правових стимулів, як правило, є вольовою й усвідомленою за своїм характером. В її основі лежить гармонійне поєднання суспільних й особистих інтересів, причому особиста зацікавленість стоїть на першому місці. Загалом мотиви правомірної поведінки можуть бути

різні, адже людина оцінює вчинок крізь призму особистого світосприйняття і законів гармонійного розвитку суспільства.

У підрозділі 4.6 «Праволомна поведінка людини як порушення нормативно-ціннісних стереотипів природного права» обґрунтовано доцільність вживання терміна «праволомна поведінка» щодо дій людини, які спрямовані на порушення одночасно норм позитивного і природного права. Більшість науковців дотримується підходу, за яким ототожнюють або ж практично порівнюють праволомну і неправомірну поведінку. Якщо неправомірна поведінка – це юридична категорія, що окреслює протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дію чи бездіяльність) деліктоздатної особи, яке тягне за собою передбачені правовими нормами негативні наслідки для правопорушника як реакцію держави суто за нормами позитивного права, а відсутність, скажімо, однієї з його ознак не дозволяє розглядати діяння як неправомірну поведінку, то праволомна поведінка – це дещо ширше за своїм змістом поняття, що означає руйнування (ламання) і норм, що встановлені державою та є похідними від природно-правових норм, і норм встановлених природним правом. Праволомна поведінка людини викликає ще й природно-правові санкції, як відповідальність людини за руйнування балансу існування соціоприродного і природно-правового простору.

Зазначено, що під час аналізу такого явища, як праволомна поведінка, ключову роль відіграє співвідношення соціологічних, психологічних та юридичних особливостей проблеми. Соціологічний аспект полягає у глибинних суспільних підставах поведінки, незалежно від наявних норм права, які можуть змінюватися з огляду на особливості розвитку суспільства. Психологічний виражається у встановленні того, як сама людина ставиться до своєї праволомної поведінки, чим вона керується, вибираючи такий вид поведінки. А юридичний аспект – це співвідношення діянь людини з нормами закону.

Акцентовано, що існує підхід, за яким відхилення від загальноприйнятої норми розглядають як необхідну об'єктивну умову існування і розвитку суспільства, властивість суспільної системи, в якій реалізується людська діяльність.

Праволомна поведінка, однозначно, за нормами природного права є патологією, хоча також допускає «градацію» небезпеки і шкідливості щодо наслідків її прояву і впливу на соціоприродний простір. Таку поведінку людини провокують відхилення у правосвідомості (правовий негативізм, правовий інфантилізм, правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правовий егоцентризм).

Доведено, що основними передумовами виникнення антиціннісної правосвідомості, що призводить до праволомної діяльності людини у природно-правовому просторі, є недоліки взаємодії людини з навколишнім світом, з іншими людьми, а також аномія правових цінностей на рівні і індивідуальної, і масової свідомості.

У підрозділі 4.7 «Правовий вислід деонтологічної діяльності людини у природно-правовому просторі» проаналізовано деонтологічну діяльність людини у природно-правовому просторі, яка залежить від особливостей формування її правосвідомості у цьому просторі, що, своєю чергою, прямо впливає на правову поведінку людини. Зазвичай, деонтологічну діяльність людини, як і її поведінку, можна умовно поділити на позитивну (правомірну) і негативну (праволомну). Важливо спрямовувати діяльність людини в природно-правовому просторі в напрямі ціннісного результату, адже за умови, що в суспільних настроях переважають правовий нігілізм, інфантильні мотиви поведінки й ідеалістичні підходи до праворозуміння, породжуються специфічні негативні трансформації нормативно-ціннісної шкали діяльності людини.

Обґрунтовано важливість формування активної правомірної поведінки та правової культури людини загалом. Для цього необхідна особлива політика суспільства і держави, що спрямована на подолання виявлених тенденцій праволомного спрямування правової свідомості людини. Такий підхід є основою формування і правової культури, і ціннісно-орієнтаційних особливостей деонтологічної діяльності людини, тому він повинен бути наділений владним, авторитетним характером, але не може уподібнюватися тотальному примусу і контролю. Важливо також, щоб зберігалася й заохочувалася ініціативність людини, її, можливо, і помилкові, але самостійні намагання осмислити необхідність правомірної діяльності та поведінки у природно-правовому просторі.

Зауважено, що значна частина населення об'єктивно готова до сприйняття консолідаційних, природно-правових ідеологічних програм, які істотно підвищують рівень правопорядку, демократизму і законності в суспільстві. Такі ефективні принципи потрібно утверджувати в сучасній природно-правовій ідеології.

Аргументовано необхідність дояльнішого ставлення до конформістської поведінки людини, оскільки саме конформістський тип правової поведінки найбільше «схильний» до переходу у правомірний, за умови належного спрямування і підтримки людини ззовні, а не залишення наодинці. Механізми регулювання правової поведінки людини не повинні переходити допустимих меж правового контролю за допомогою норм позитивного права.

Доведено, що одним з найважливіших шляхів формування правомірного прояву діяльності людини у природно-правовому просторі через ціннісне збагачення її свідомості є вдосконалення механізму правового регулювання та правового захисту, які мають бути суспільно ціннісними за своїм характером, якнайбільше сприяти здійсненню законних прагнень людини та зміцненню її правового статусу.

Відзначено, що антиціннісні прояви діяльності людини щодо права можна подолати шляхом укорінення в суспільстві принципів правової держави, серед яких особливого значення набуває таке співвідношення між дер-

жавою і людиною, коли держава не дарує людині ті чи інші права, а визнає їх невіддільною належністю людини і зобов'язується ці права дотримувати і гарантувати, як такі, що дані людині від природи, а держава тільки надала їм вираження в певних нормах.

За умови обґрунтування глобалізаційного еволюціонізму, як йдеться в дисертації, важливо зберегти природно-правову самобутність свідомості кожного народу і не перетворити людей на єдину біомасу, хоча й слухняну, але без автентичних ознак. У правовій етнології й антропології закладений механізм теоретичної легітимації захисту етнічної релігійно-культурної самобутності від уніфікації, що, власне, може знищити природно-правовий дух і ментальність того чи іншого народу.

Зараз уже не викликає сумніву, що процес глобальних змін досяг значних масштабів. Тож вивчення можливостей природного права врегулювати суспільні відносини, визначення місця людини у природно-правовому просторі та зміна нею (людиною) буттєвого і соціоприродного простору є актуальними. З огляду на те, що на прикладі розвитку цивілізації ми бачимо, до яких наслідків може призвести діяльність людини, яка відкидає норми природного права, кожному з нас, а згодом і всій світовій спільноті, варто, можливо, зупинитися і проаналізувати власні дії, вчинки і поведінку, адже жодні державні утворення, авторитетні можновладці і міжнародні організації не здатні створити досконалішої моделі існування людства, ніж це зробив Всевишній за законами природи.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі, на основі одержаних наукових та практичних результатів, розв'язано задекларовану наукову проблему інтелігібельного і сенсильного виміру існування людини у природно-правовому просторі. Розв'язанню задекларованої в дисертації проблеми сприяли філософські, загальнонаукові та спеціально-наукові методи дослідження, за допомогою яких обґрунтовано достовірні результати, що мають якісні та кількісні показники існування людини у природно-правовому просторі.

Головні наукові та практичні результати є такими:

1. Експлікація людини у природно-правовому просторі має відбуватися з розумінням людського існування в онтологічному просторі і через нього, адже процес особистісного буття протікає як постійна боротьба протилежностей між зовнішнім і внутрішнім у самореалізації й життєдіяльності людини.

Домінування принципу людинолюбства над принципом законності несе в собі прогресивні ідеї природно-правової цінності життя, честі і гідності людини, як основи онтологічного простору. У межах антропологічної інтерпретації права формується принципово новий підхід до конструювання сучасних правових норм, де враховано психологічні і біологічні стани лю-

дини, її морально-етичні, духовно-моральні цінності, конкретні умови, у межах яких перебуває людина, що вступає у правовідносини.

2. Грунтуючись на інтелігібельному (умоосяжне пізнання) і сенсильному (чуттєве пізнання) вимірах, методологічний алгоритм пізнання природно-правового існування людини визначено як множину онтологічно обґрунтованих метаантропологічних, антропологічних, еволюційних, інтелігібельних і сенсильних атитюдів з індивідуальними методами й методиками реалізації, які спрямовані на дослідження правової поведінки людини у просторі.

Досліджувати природу і сутність людини доцільно, виходячи з двох основних підходів: природного (людина є результатом розвитку природи, через що її розуміють і пояснюють як природну, зважаючи на всі наслідки такого розуміння) і надприродного (людина є породженням певної нематеріальної духовної першооснови, що визначає надприродну природу людини).

3. Поведінково-діяльнісна сутність людини у природно-правовому просторі, зокрема пізнавальна і ціннісно-оціночна, зачіпає духовно-культурну, морально-оціночну, психоемоційну і навіть суспільно-економічну, політичну та інші сфери життєдіяльності людини, а також є результатом пізнання й усвідомлення власних інтересів, інтересів суспільних груп і людської спільноти загалом.

Природно-правову сутність людини у просторі розкриває те, що людина ніколи не сформується як особистість і не відкриється для світу без стійкого відчуття внутрішньої свободи, тобто свободи від будь-яких ідеологічних догм, яка чи не найбільше впливає на вибір і право вибору власної поведінки.

Право здійснює розумово-моральне регулювання суспільного життя, тобто за допомогою розуму, орієнтованого на засади моралі, а тому можна зробити висновок, що будь-яке вчення щодо належного стану суспільства і механізмів його регулювання буде цілком релевантним щодо праворозуміння.

4. Феномен права полягає у здійсненні розумово-морального регулювання суспільного життя, тобто за допомогою розуму, орієнтованого на принципи моралі, а це означає, що будь-яке вчення щодо належного стану суспільства і механізмів його регулювання буде цілком відповідати праворозумінню. Право, правовідносини, правова діяльність природно впливають на свідомість людей у вигляді певних знань та оцінок, почуттів і звичок, що сукупно утворюють особливу форму суспільної свідомості – правосвідомість.

5. Природу права як явища онтологічного простору доцільно осмислювати через інтуїтивне пізнання, надчуттєві, недоступні для раціонального досвіду принципи і начала явищ буттєвого простору, а також, способи з'ясування світоглядних питань що виходять за окреслені межі.

Метафізична природа права розкривається в гарантованій ним соціальній свободі, суспільно визнаній особистій автономії, наданні простору

для активності кожного члена суспільства. Право окреслює межі абсолютної свободи, в яких людина може діяти на власний розсуд, не посягаючи при цьому на права і свободи інших людей, тобто свобода вибору передбачає відповідальність перед самим собою.

6. В основі категорії «простір» закладено не тільки онтологічне начало, а й соціальні відносини і безпосередню колективну діяльність. З огляду на це можна виокремити соціоприродний простір – форму буття соціальної матерії, що характеризує її протяжність, структурність, співіснування соціальних явищ і природних процесів, як результат і форму людської життєдіяльності.

Соціоприродний простір формується соціальними процесами і взаємодіями, у ньому ж вони й реалізуються. Водночас, соціоприродний простір характеризується географічними, економічними, духовними, політичними, ідеологічними, правовими, моральними, національними, расовими, культурними, адміністративними показниками. Він охоплює всі сфери життя людини.

7. Наявність різноманітних просторових форм дозволяє говорити про існування природно-правового простору, який є специфічною формою соціоприродного простору в межах онтологічного.

Поняття «природно-правовий простір» є генезисом трьох ключових самостійних елементів: природи, права і простору; йому властива необхідність правомірної поведінки людини.

Оскільки все соціальне життя людини протікає в природно-правовому просторі, то їй потрібно враховувати просторові відносини, спільні для всіх форм орієнтації у світі, аби регулювати правову діяльність суспільства. Природно-правовий простір можна розуміти як форму існування соціального буття права. Будучи формою існування вищого структурного рівня організації буття права, природно-правовий простір є основним механізмом підтримки соціальних зв'язків і відносин соціальних суб'єктів у межах соціоприродного простору.

Елементи природно-правового простору: 1) суспільні утворення; 2) норми права (природного і позитивного); 3) носії природно-правового простору; 4) правосвідомість; 5) свобідна воля.

Новою тенденцією збереження гармонійної цілісності природно-правового простору є глобалізаційні процеси щодо позитивно-правових полів, тісно пов'язані з глобалізацією соціального простору в межах соціоприродного.

8. Свобода людини в онтологічному просторі означає такий її стан, який характеризується наявністю соціоприродних та природно-правових можливостей для всебічного розвитку, творчої активності у створенні умов, що відповідають її потребам та інтересам, а також інтересам існування й розвитку буття загалом.

Свобода людини, і свобідна воля зокрема, формується також у внутрішньому світі людини за її суб'єктивними законами. Забезпечити свободу

кожної людини шляхом усвідомлення нею природно-правової відповідальності можливо тільки відносно людей, що володіють свобідною волею.

Головними детермінантами права є дух і воля, які є основою свободи. Саме тому свобода людини у природно-правовому просторі є безумовним явищем. Динамічний розвиток онтологічного простору породжує безліч способів, засобів втілення у відносинах між людьми істинної свободи, складного і постійно мінливого й оновлюваного стану, що полягає в реалізації свобідної волі окремої людини, за умови непорушення гармонії соціоприродного та природно-правового простору, а також свобідної волі інших людей.

9. Інтелігібельний і сенсильний виміри існування людини у природно-правовому просторі передбачають осмислення певного психічного стану переживання індивідом цінності, значення або смислу соціального об'єкта (атитюд).

Атитюди людини можуть бути правові (правомірні і неправомірні), також їх класифікують на основі суспільних цінностей (мораль, право, культура тощо).

Деонтичний характер атитюда проявляється у ставленні людини до нормативних вимог, і це основний зміст соціальної орієнтації людини, що є специфічним її станом, у якому виражається її суб'єктивне ставлення до суспільних обов'язків, її внутрішні атитюди, орієнтація на готовність реалізувати відповідну належну поведінку.

До найзагальніших чинників, які впливають на формування правового атитюда, можна віднести рівень розвитку суспільної правосвідомості, систему духовних цінностей суспільства, наявну правову систему і низку інших, адже неможливо достеменно передбачити, що саме вплине на людину за тих чи інших умов.

10. Природно-правова свобода людини є найважливішою категорією, без розкриття сутності якої не можуть бути зрозумілі закони розвитку суспільства будь-якого типу та спрямованість історичного прогресу світової цивілізації.

Свобода людини в державі, що є складовою природно-правового простору, – це вибір власної діяльності й активність людини, в основі якої лежать потреби, цілі й мотиви особи, зумовлені її здібностями, рівнем розвитку і суб'єктивним баченням життєвої ситуації.

Філософсько-правове розуміння свободи людини в державі як активності та свобідної волі в діяльності індивіда орієнтує на дотримання встановлених суспільством обов'язків.

Для сучасного співвідношення «державна – людина» характерна соціально-антропологічна спільність, у якій соціальною стороною виступає держава, а антропологічною – людина. Для нормального розвитку відносин між державою і людиною необхідна свобода. Свобода людини може виступати як її право, тобто нормована, врегульована свобода. Зважаючи на таке, права

людини – це юридично визнана свобода людини в різних сферах її інтересів – економічній, політичній, соціально-культурній, особистій.

11. Соціальна еволюція людини довела, що держава є оптимальним варіантом її існування. «Втримати» людину в правомірній «частині» правового поля держави можна в різні способи, серед яких на першому місці не має бути примус чи його загроза, а прийняття таких нормативно-правових актів, які сама людина (суспільство) визнає важливими й необхідними; створення норм, які заохочують правомірну поведінку, забезпечують оптимальні основні соціальні умови для досягнення професійної майстерності, службового зростання, навчання і розвитку людини як особистості. Держава має сама визначити допустиму міру свого втручання у справи окремої особи. В іншому випадку можна отримати утиски свободи і свободної волі людини, а також, пригнічення особистості, що призводить до занепаду суспільства і руйнування норм природно-правового простору.

12. Природно-правові властивості людини в державі є продуктами три-валого суспільно-історичного розвитку та індивідуального соціального досвіду людини, також це елементи її природно-правової структури, вони розкривають індивідуальну правосвідомість у всьому багатстві її змісту і форми.

Такі властивості людини, як почуття обов'язку, громадянська позиція, патріотизм, волелюбність та інші, посідають особливе місце в індивідуальній правосвідомості. У них відображається та провідна роль, яку відіграють у житті людини її світогляд та ідеали, погляди і переконання.

У ціннісному аспекті природно-правових властивостей є шар ціннісних орієнтацій. У них людина фіксує своє суб'єктивно-практичне ставлення до соціальних норм, стандарти правового орієнтування.

Під адекватно засвоєними природно-правовими цінностями розуміють такі, які людина приймає не тільки «зовні», як необхідну форму, а й робить їх справжніми цілями своєї діяльності, розвиває з огляду на них свої природно-правові властивості.

13. Функціональна взаємодія людини і держави формує такі впливові соціальні утворення, як громадянське суспільство і правова держава, що є ідеальними формами співіснування.

Функціонування громадянського суспільства є основою не тільки економічного і політико-правового, а й духовного, психологічного та ідеологічного розв'язання проблеми взаємодії людини і держави.

Правова держава і громадянське суспільство повинні втілювати в собі той ідеал існування людини, за якого в людини не виникало б навіть потреби розрізнення природно-правового простору і позитивно-правового поля держави. Людина, за умови гармонійного співіснування з державою, а отже, і в державі, має відчувати її гуманістичний характер, що має на меті забезпечити вільний розвиток людини і створити гідні умови її життя.

14. Поведінка людини у природно-правовому просторі визначається правосвідомістю і правовою волею, які поєднують в собі здатність людини до освоєння світу через критерії істини, добра і гармонії.

Суспільна свідомість містить складну ієрархічну систему ціннісних регуляторів. Серед них особливе місце займає сукупність соціальних, або, як їх нерідко називають, загальнолюдських, цінностей.

Природне право, у якому виражаються ціннісна і пізнавальна фундаментальні властивості відносин, що визначають сутність людини, є найважливішою компонентою ціннісного ставлення людини до світу, в якому розкривається її надприродна сутність.

15. Сутність правомірної поведінки в процесі самоствердження людини розглядається як суспільно корисна діяльність, спрямована на задоволення природно-правових, суспільних та особистих інтересів людини, цінностей і цілей її існування у природно-правовому просторі.

Соціальна цінність правомірної поведінки полягає в тому, що вона виступає складовою частиною цивілізованого спілкування, ґрунтованого на взаєморозумінні, повазі прав і свобод іншої людини.

Правомірна поведінка людини – це поведінка, що виражається в її взаємовідносинах з іншими людьми та обмежується їхніми правами і свободами, не суперечить (відповідає) позитивному праву і нормам природного права, що визнаються справедливими в конкретному суспільстві в певний час. Правомірна поведінка – це не просто усвідомлена і вольова поведінка, це поведінка, що перебуває під реальним або потенційним контролем свідомості та волі людини.

Суспільно-правомірна активність людини є вищим ступенем інтеріоризації (становлення форми психіки завдяки освоєнню людських цінностей) реального буття у внутрішній стан людини, що викликає ініціативні й активні дії, спрямовані на позитивну зміну суспільно значущих об'єктів (природного світу, суспільства, а також самої людини). Така активність людини полягає у глибокому засвоєнні правових знань, моделюванні стійких правомірних переконань, соціально активній поведінці людини. Суспільно-правомірна активність людини залежить від наукової обґрунтованості, достовірності і глибини набутих людиною знань про право та суспільно-правові явища з подальшим практичним застосуванням цих знань, а також від ступеня сформованого ціннісного ставлення у вигляді почуттів поваги, довіри до права. Важливим моментом є ступінь впливу на людину соціоприродного простору і ціннісних переконань та морального виховання.

16. Центральне місце в системі регуляторів правомірної поведінки людини, у межах природно-правового простору, займає правовий ідеал, що є концентрованим вираженням правової культури людини.

Дослідження правових ідеалів як регуляторів правомірної поведінки людини передбачає пізнання їх сутності на рівнях соціального організму, групової правосвідомості, індивідуальної правосвідомості.

Правовий ідеал, як найбільш загальне і концентроване вираження спрямованості правового розвитку, допомагає врегулюванню правових колізій та усуненню прогалин у праві, а також, у період суспільно-правової аномії, особливо в час суспільних революцій, коли стара правова система зламана (тобто не дає орієнтирів для поведінки суб'єкта), а нова ще не створена, правовий ідеал виступає безпосереднім дороговказом для людини.

17. Свідомість людини перетворює різноаспектний вплив права на найзрозумілішу і найпростішу для неї інформацію: правові мотиви і правові стимули.

Втілення ідей, що містяться в нормах права, у реальне правомірне існування, через правомірну поведінку людини, є необхідною умовою стабільності й гармонії в суспільстві. Тому правомірна поведінка людини активно стимулюється і нормами природного права, і нормами держави (стимулювання визначається пріоритетним у формуванні правомірної поведінки людини).

Мотивація займає провідне місце в структурі правомірного існування людини, охоплюючи всі її структурні елементи: характер, емоції, складні психічні процеси.

Правова мотивація має свої особливості, пов'язані з дією норм права на свідомість людини. Її можна визначити як сукупність усвідомлених і неусвідомлених спонукань, що формуються під впливом норм права і власне внутрішніх інтересів, потреб людини.

Об'єктивна необхідність використання правових стимулів полягає в тому, що в суспільстві назріла нагальна потреба у правомірній та активній поведінці людини в різних сферах її життєдіяльності. Подібні потреби формують передумови для встановлення і розвитку у природно-правовому просторі та позитивно-правовому полі держави правових стимулів, які здатні вплинути на поведінку людини в бажаному напрямку.

Важливо, щоб людина була не просто правомірно діючим суб'єктом, а щоб її поведінка була активно правомірною. Такий вплив здійснюється за допомогою певних методів, способів, прийомів стимулювання.

Заохочення є одним з найбільш ефективних методів правової стимуляції правомірної поведінки людини, а також різновидом суспільного схвалення. Якщо останнє – родове поняття (більш широке), то перше – видове. Для правового заохочення необхідні лише певні форми схвалення – юридичні, з відповідними кількісними і якісними характеристиками, що залежать від ступеня заслуг.

Стимулювання правомірної поведінки полягає у впливі зовнішніх позитивних стимулів на внутрішні процеси мотивації людини, формування яких приводить до позитивного результату, а в підсумку – до правомірної поведінки.

18. Однією з важливих проблем існування людини є прояви її правомірної поведінки в суспільстві. Така поведінка порушує не просто норми

права, що були прийнятні для загальної користі, а природно-правові основи світобудови.

Праволомна поведінка стосується дій людини, які спрямовані на порушення одночасно і норм та укладів позитивного права, і норм природного права. Праволомна поведінка – це дещо ширше за своїм змістом поняття, ніж неправомірні поведінка, воно означає руйнування (ламання) і норм, що встановлені державою та є похідними від природно-правових норм, і норм, встановлених природним правом. Праволомна поведінка людини тягне за собою ще й природно-правові санкції, такі як відповідальність людини за руйнування балансу існування соціоприродного і природно-правового простору.

У науці існує багато прихильників підходу «потрібності» праволомної поведінки для підкреслення природного балансу існування людства, але в той же час відмова від визнання праволомної поведінки суто як патології, відхилення від норми не означає, що варто змиритися із цим явищем. Безперечно, праволомна поведінка є негативним відхиленням від норми і завдає шкоду суспільним відносинам, тому потрібно вживати всі можливі і доступні заходи для запобігання, припинення чи усунення праволомної поведінки в усіх її проявах.

Праволомна поведінка, за нормами природного права, є патологією, хоча й допускає «градацію» небезпеки і шкідливості щодо наслідків її прояву і впливу на соціоприродний простір. Вона не зводиться до одного діяння, а є системою вчинків щодо життєвих цінностей і цілей людини в буттєвому просторі. За таких умов система порушень норм права є елементом суспільного життя людини, небажаним процесом її самореалізації.

19. Деонтологічна діяльність людини у природно-правовому просторі залежить від особливостей формування її правосвідомості у природно-правовому просторі, що, своєю чергою, безпосередньо впливає на правову поведінку людини. Зазвичай деонтологічну діяльність людини, як і її поведінку, можна умовно поділити на позитивну (правомірну) і негативну (праволомну).

Консолідуюча ціннісно-орієнтована природно-правова ідеологія повинна стати основним чинником подолання негативних процесів праволомної правосвідомості, і її головне завдання полягає в тому, щоб увібрати в себе найкращі ціннісні та правові конструкції.

Важливо зберегти природно-правову самобутність свідомості кожного народу і не перетворити людей на єдину біомасу, хоча й послушну, але без автентичних ознак.

Процес глобалізації, загалом, активізував пошук культурно-правової ідентичності багатьма народами. Розвиваються також природно-правові ідеали і цінності, проголошення і захист яких стають невід'ємною складовою частиною правового суспільства.

Людина здатна, на основі природно-правової моделі, створити правову систему, що забезпечить їй ідеальні умови розвитку. Важливо, щоб людина не забувала, що створена за подобою Божою, а тому повинна щосе-

кунди зіставляти свої вчинки з нормами природного права і, як наслідок, вона ніколи не порушуватиме норм позитивного права, а відтак і зникне потреба розв'язувати проблему їх ідеального співіснування, адже ми зможемо створити єдине право на основі всеохопних ідеалів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Буття людини у природно-правовому просторі : [моногр.] / Альона Сергіївна Романова. – Львів : Ліґа-прес, 2015. – 444 с.
2. Романова А. С. Моральна природа права / А. С. Романова // Митна справа. – 2012. – № 3 (81). – С. 3–9.
3. Романова А. С. Антропологічний вимір держави у процесі соціальної еволюції / А. С. Романова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Юридичні науки. – 2013. – № 4. – С. 27–30.
4. Романова А. С. Ціннісно-правові властивості особи / А. С. Романова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Сер. : Право – 2013. – № 23 (2). – С. 174–177.
5. Романова А. С. Морально-этическое воспитание юриста как средство обеспечения правомерного существования / А. С. Романова // *Legea si viata*. – 2013. – № 12/4 (264). – С. 120–124.
6. Романова А. С. Природно-правові властивості співіснування людини й держави (інтеліґібельний і сенсигельний виміри) / А. С. Романова // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2014. – № 4 (1). – С. 16–22.
7. Романова А. С. Природно-правові особливості мотивації правомірної поведінки людини / А. С. Романова // Актуальні питання публічного та приватного права : науковий журнал. – 2014. – № 3 (08). – С. 241–246.
8. Романова А. С. Деонтологічна діяльність людини в природно-правовому просторі / А. С. Романова // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – № 74. – С. 42–48.
9. Романова А. С. Профессиональное воздействие юриста на естественное-правовое пространство / А. С. Романова // *Legea si viata*. – 2014. – № 2/2 (266). – С. 173–177.
10. Романова А. С. Правомірна поведінка як умова самоствердження людини / А. С. Романова // Юридичний вісник. – 2014. – № 6. – С. 91–96.
11. Романова А. С. Природно-правові аспекти розвитку особистості / А. С. Романова // Митна справа. – 2014. – Спец. вип. – С. 39–44.
12. Романова А. С. Філософсько-правове обґрунтування праволомної поведінки людини / А. С. Романова // Митна справа. – 2014. – № 5 (95). – С. 167–172.

13. Романова А. С. Правовий ідеал як регулятор поведінки людини у природно-правовому просторі: інтелігібельне і сенсильне осмислення / А. С. Романова // Митна справа. – 2014. – № 6 (96). – С. 78–83.

14. Романова А. С. Особливості поведінки людини у природно-правовому просторі / А. С. Романова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Юридичні науки. – 2014. – № 5. – С. 320–324.

15. Романова А. С. Правомірна активність людини / А. С. Романова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2014. – № 10-2. – С. 14–17.

16. Романова А. С. Природно-правовий простір як ідеальний вимір людського існування / А. С. Романова // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2014. – № 5 (9). – С. 26–32.

17. Романова А. С. Морально-феноменологічна сутність права / А. С. Романова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во «Львівської політехніки», 2014. – № 807. – С. 82–86.

18. Романова А. С. Особливості професійної самореалізації правника у природно-правовому просторі (сенсильний вимір) / А. С. Романова // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2014. – № 6 (10). – С. 34–38.

19. Романова А. С. Сутнісні властивості людини: природно-правовий підхід / А. С. Романова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во «Львівської політехніки», 2015. – № 824. – С. 307–312.

20. Романова А. С. Природно-правові властивості свободи людини в буттєвому просторі / А. С. Романова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право. – 2015. – № 30. – С. 201–205.

21. Романова А. С. Морально-правове існування людини (інтелігібельний і сенсильний виміри) / А. С. Романова // Право і суспільство : науковий журнал. – 2015. – № 3. – С. 28–33.

22. Романова А. С. Державне суспільство в природно-правовому просторі / А. С. Романова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во «Львівської політехніки», 2015. – № 825. – С. 212–216.

23. Романова А. С. Духовно-естетичний аспект професійного буття юриста: інтелігібельне та сенсильне осмислення / А. С. Романова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во «Львівської політехніки», 2015. – № 827. – С. 193–199.

24. Романова А. С. Позитивна правова активність людини у природно-правовому просторі / А. С. Романова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во «Львівської політехніки», 2016. – № 837. – С. 321–326.

25. Романова А. С. Право і людина: гармонійна єдність у період суспільної аномії / А. С. Романова // Юридична наука : науковий юридичний журнал. – 2016. – № 3 (57). – С. 15–22.

26. Романова А. С. Естественно-правовое становление человека: методологический подход / А. С. Романова // *Legea si viata*. – 2016. – № 8 (296). – С. 142–146.

27. Романова А. С. Вплив моралі на глобалізаційні процеси у суспільстві / А. С. Романова // *Порівняльне правознавство: загальнотеоретичні та галузеві аспекти : тези доп. учасн. круглого столу (м. Львів, 22 травня 2009 р.)*. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 153–156.

28. Романова А. С. Професіоналізм як визначальний чинник гармонізації правотворчості / А. С. Романова // *Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування : матер. II Всеукр. круглого столу (м. Львів, 10 грудня 2010 р.)*. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 64–68.

29. Романова А. С. Пізнання як складова частина наукового розуміння державно-правових явищ / А. С. Романова // *Проблеми державотворення та правотворення в Україні : матер. II Регіон. круглого столу (м. Львів, 18 лютого 2011 р.)*. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 312–316.

30. Романова А. С. Творчий аспект юридичної професії / А. С. Романова // *Державотворення та правотворення в Україні крізь призму дотримання прав людини: ретроспектива, сучасні проблеми та наукове прогнозування : матер. III Всеукр. круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2011 р.)*. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 219–222.

31. Романова А. С. Духовний аспект існування людини у природно-правовому просторі / А. С. Романова // *Теоретичні та практичні проблеми адаптації національного законодавства України до світових стандартів правового регулювання : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, грудень 2012 р.)*. – Донецьк : Дон. ун-т економіки та права, 2012. – С. 284–287.

32. Романова А. С. Антропні властивості правового простору / А. С. Романова // *Права та обов'язки людини у сучасному світі : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 6–7 грудня 2013 р.)*. – Одеса : Причорномор. фундація права, 2013. – С. 14–17.

33. Романова А. С. Антропоцентристський вимір державотворення і правотворення у суспільстві / А. С. Романова // *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 4–5 жовтня 2013 р.)*. – Одеса : Причорномор. фундація права, 2013. – С. 31–32.

34. Романова А. С. Філософсько-правове обґрунтування правового простору / А. С. Романова // *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави : зб. тез II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 12 червня 2013 р.)*. – Львів : ННПП НУ «Львівська політехніка», 2013. – С. 45–47.

35. Романова А. С. Природно-правова свобода особи / А. С. Романова // *Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку : зб. матер.*

VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 18–19 травня 2013 р.). – Суми : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 504–506.

36. Романова А. С. Соціалізація особи у правовому просторі / А. С. Романова // Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 27–28 грудня 2013 р.). – Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2013. – С. 106–108.

37. Романова А. С. Конфіденційність життєдіяльності особи: природно-правове обґрунтування / А. С. Романова // Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку : матер. I Регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 квітня 2013 р.). – Львів : ННППП НУ «Львівська політехніка», 2013. – С. 169–172.

38. Романова А. С. Духовний фактор правомерного існування людини / А. С. Романова // Актуальные проблемы современной науки в 21 веке : матер. III Междунар. науч.-практ. конф. (г. Махачкала, 28 декабря 2013 р.). – Махачкала : ООО «Апробация», 2013. – С. 111–113.

39. Романова А. С. Інтегративна функція етичних норм у праві / А. С. Романова // Актуальні питання публічного та приватного права у контексті сучасних процесів реформування законодавства : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 26–27 квітня 2013 р.). – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2013. – С. 304–306.

40. Романова А. С. Взаємозумовленість норм природного і позитивного права / А. С. Романова // Особливості нормотворчих процесів в умовах адаптації законодавства України до вимог Європейського Союзу : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 14–15 червня 2013 р.). – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2013. – С. 220–221.

41. Романова А. С. Міждержавна інтеграція як взаємодія людини зі світом / А. С. Романова // Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов : матер. Междунар. науч.-практ. конф. (г. Кишинёв, 7–8 ноября 2015 р.). – Кишинёв, 2015. – С. 219–221.

42. Романова А. С. Вплив правосвідомості і правової волі на формування правомірної поведінки людини / А. С. Романова // Людина і закон: публічно-правовий вимір : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 7–8 листопада 2014 р.). – Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2014. – С. 142–143.

43. Романова А. С. Права людини в природно-правовому просторі / А. С. Романова // *Ludske a občianske práva a slobody: mechanismus ich implementácie a ochrany v roznych odvetviach práva : zbornik príspevkov z medzinarodnej vedeckej konferencie* (Bratislava, Slovenska republika, 19–20 septembra 2014 r.). – Bratislava, Slovenska republika: Paneuropska vysoka skola, Fakulta práva, 2014. – С. 92–94.

44. Романова А. С. Праволомна поведінка людини: філософсько-правове осмислення / А. С. Романова // Другі Таврійські юридичні наукові читання : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сімферополь, 7–8 листопада

2014 р.). – Сімферополь : Таврій. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського, 2014. – С. 11–14.

45. Романова А. С. Ціннісна правова активність людини / А. С. Романова // Тенденції та пріоритети реформування законодавства України : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 12–13 грудня 2014 р.). – Херсон : Херсон. держ. ун-т, 2014. – С. 207–209.

46. Романова А. С. Пріоритет антропоного чинника в процесі розвитку права / А. С. Романова // Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави : матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 27 травня 2015 р.). – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2015. – С. 144–145.

47. Романова А. С. Аксіологічні основи життєдіяльності людини у природно-правовому просторі / А. С. Романова // *Pravna veda a prax v tretom tisícroci : zbornik prispevkov z mednarodnej vedeckej konferencie (Kosice, Slovenska republika, 27–28 februar 2015 r.)*. – Kosice, Slovenska republika : Univerzita Pavla Jozefa Safarika v Kosiciach, 2015. – С. 20–22.

48. Романова А. С. Свобода – основа природних прав людини / А. С. Романова // Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 30–31 січня 2015 р.). – Кривий Ріг : Кривор. нац. ун-т, 2015. – С. 210–212.

49. Романова А. С. Вплив норм природного права на формування гармонійної особистості / А. С. Романова // Право і держава: проблеми розвитку і взаємодії у XXI ст. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 30–31 січня 2015 р.). – Запоріжжя : Запор. нац. ун-т, 2015. – С. 196–197.

50. Романова А. С. Правовий ідеал – основа усвідомлення природно-правової дійсності / А. С. Романова // Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23–24 січня 2015 р.). – Одеса : Причорномор. фундація права, 2015. – С. 6–7.

51. Романова А. С. Мотиваційні особливості поведінки людини (природно-правовий вибір) / А. С. Романова // Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку : матер. II заоч. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 квітня 2015 р.). – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2015. – С. 200–202.

52. Романова А. С. Природний вимір правомірної активності людини / А. С. Романова // Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку : матер. III заоч. наук.-практ. конф. (м. Львів, 11 квітня 2016 р.). – Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2015. – С. 283–286.

53. Романова А. С. Любов до ближнього – основа гармонійного існування людини у природно-правовому просторі / А. С. Романова // Історія і сучасність філософії права: до 190-річчя від дня народження Памфіла Юркевича : матер. учасн. всеукр. конф. (м. Львів, 19 травня 2016 р.). – Львів : ННПП НУ «Львівська політехніка», 2016. – С. 157–160.

54. Романова А. С. Природно-правовий простір як основа буття людини / А. С. Романова // Правові, соціально-психологічні та інформаційні процеси державотворення в контексті євроінтеграції : матер. учасн. наук.-практ. конф. (м. Львів, 8–9 лютого 2016 р.). – Львів : ННПП НУ«Львівська політехніка», 2016. – С. 143–144.

АНОТАЦІЯ

Романова А. С. Людина у природно-правовому просторі: інтелегібельний і сенсигельний виміри. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2016.

У дисертації проведено комплексне філософсько-правове дослідження інтелегібельного і сенсигельного виміру існування людини у природно-правовому просторі, що передбачає осмислення певного психічного стану переживання індивідом цінності, значення або смислу соціального об'єкта (атитюд). Визначено праволомну поведінку людини як таку, що означає руйнування (ламання) і норм, що встановлені державою та є похідними від природно-правових норм, і норм, встановлених природним правом, а також, тягне за собою ще й природно-правові санкції, такі як відповідальність людини за руйнування балансу існування соціоприродного і природно-правового простору.

Запропоновано операціональне визначення методологічного алгоритму пізнання природно-правового існування людини як множини онтологічно обгрунтованих метаантропологічних, антропологічних, еволюційних, інтелегібельних і сенсигельних методологічних атитюдів з індивідуальними методами й методиками реалізації, які спрямовані на дослідження правової поведінки людини у просторі.

Ключові слова: природно-правовий простір, соціоприродний простір, людина, інтелегібельний вимір, сенсигельний вимір, методологічний алгоритм, правовий атитюд, праволомна поведінка, правовий ідеал, деонтологічна діяльність людини.

АННОТАЦІЯ

Романова А. С. Человек в естественно-правовом пространстве: интеллигигельное и сенсигельное измерения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.12 – философия права. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки Украины, Львов, 2016.

В диссертации проведено комплексное философско-правовое исследование интеллигигельного и сенсигельного измерения существования чело-

века в естественно-правовом пространстве, которое предполагает осмысление определенного психического состояния переживания индивидом ценности, значения или смысла социального объекта (аттитюды). Определено правомомное поведение человека как такое, что означает разрушение (ломание) норм, установленных государством, являющихся производными от естественно-правовых норм и норм, установленных естественным правом, а также влечет за собой еще и естественно-правовые санкции, такие как ответственность человека за разрушение баланса существования социоприродного и естественно-правового пространства.

Предложено операциональное определение методологического алгоритма познания естественно-правового существования человека как множества онтологически обоснованных метаантропологических, антропологических, эволюционных, интеллигибельного и сенсигельных методологических аттитюдов с индивидуальными методами и методиками реализации, направленных на исследование правового поведения человека в пространстве.

Ключевые слова: естественно-правовое пространство, социоприродное пространство, человек, интеллигибельный измерение, сенсигельное измерение, методологический алгоритм, правовой аттитюд, правомомное поведение, правовой идеал, деонтологическая деятельность человека.

SUMMARY

Romanova A. S. Man in the natural and legal space: intelligible and sensible dimensions. – Printed as manuscript.

The thesis for the scientific degree of Doctor of Law in speciality 12.00.12 –philosophy of law. – Lviv Polytechnic National University of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2016.

The dissertation deals with the comprehensive philosophical and legal research of intelligible and sensible dimension of human existence in the natural and legal space, which provides for understanding of a mental state of individual experience of the value, the significance or the meaning of a social object (attitude).

The unlawful human behaviour is determined as means of destruction (breaking) of norms, which are established by the State and derived from natural and legal norms, as well as norms, which are set by the natural law. It also causes natural and legal sanctions, human responsibility for destruction of the balance of the existence of the socio-natural and natural-legal space.

The operational definition of the methodological algorithm of the knowledge of the natural and legal human existence as a set of ontologically based meta-anthropological, anthropological, evolutionary, intelligible and sensible methodological attitudes with individual methods and methodologies of realization aimed at studying legitimate human behaviour in space is suggested.

It is proved that investigation of the nature and essence of a person is based on two major approaches: natural (man is the result of the development of nature,

and thanks to it we can understand and explain man as a natural being, considering all the consequences of this understanding) and supernatural (man is the outgrowth of a certain intangible spiritual fundamental principle that defines the supernatural human nature).

The comprehensive research of the natural and legal human essence in space based on its natural and legal formation, which is a set of ontologically based meta-anthropological, anthropological, evolutionary, intelligible and sensible methodological units aimed at the legitimate human behaviour, is proposed.

The behavioural and active human essence in the natural and legal space, including cognitive and value-estimated, touches the spiritual-cultural, moral-estimated, psycho-emotional and even the socio-economic, political and other spheres of human life, and it is the result of knowledge and awareness of personal interests, the interests of the social groups of people and the human community as a whole.

It is demonstrated that the basis of the category of "space" provides not only the ontological principle, but also social relationships and direct collective activity. Thus, we can distinguish the socio-natural space – a form of a social matter being that characterizes its extension, structure, the coexistence of social phenomena and natural processes, as a result and form of human life. Social processes and interactions form the socio-natural space, where they are also implemented. At the same time, the geographic, economic, spiritual, political, ideological, legal, moral, national, racial, cultural, administrative features characterize the socio-natural space. It covers all spheres of human life.

The elements of the natural and legal space are: 1) social formations; 2) norms of law (natural and positive); 3) bearers of the natural and legal space; 4) legal conscience; 5) free will. The concept of "natural and legal space" is a genesis of three key independent elements: nature, law and space; it is characterized by the need for a legitimate human behaviour.

The approach to the human liberty in the ontological space, which means the state of a person that is characterized by the presence of the socio-natural and the natural-legal opportunities for comprehensive development, creative activity in the making of conditions that meet personal needs and interests, and the interests of the existence and development in general, is analyzed.

It is proved that the intelligible and sensible dimension of human existence in the natural and legal space involves the interpretation of a particular mental state of individual experience of the value, the significance or the meaning of a social object (attitude). Man's attitudes can be legal (legitimate and illegal) and they are classified based on social values (morality, law, culture, etc.).

The forms of harmonious coexistence of man and the State are defined on the basis of parity in relations: human feeling of the positive and legal field of the State in the natural and legal space; human projection of the natural and legal space on the positive field of the State; reflection of the positive and legal field on the natural and legal space.

The deontological human activity in the natural and legal space depends on the features of the formation of the legal conscience in the natural and legal space, which directly affects the legal human behaviour. The deontological human activity can be divided into positive (legitimate) and negative (unlawful).

The statement that the consolidated value-oriented natural and legal ideology must become a major factor in overcoming the negative processes of unlawful conscience and its main task is to incorporate all the best values and legal constructions, is substantiated.

Key words: natural and legal space, socio-natural space, man, intelligible dimension, sensible dimension, methodological algorithm, legal attitude, unlawful behaviour, legal ideal, deontological human activity.

Підписано до друку 16.11.2016 р.
Формат 60×84/16.
Папір друкарський. Ум. друк. арк. 1,9.
Зам. № 211. Наклад 100 пр.

Видавництво «ПАІС»
Реєстраційне свідоцтво ДК № 3173 від 23 квітня 2008 р.
вул. Гребінки 5, оф. 1, м. Львів, 79007
тел.: (032) 225-60-14, (032) 261-24-15
e-mail: pais@mail.lviv.ua; <http://www.pais.com.ua>